

Znak Národně-vlastenecké fronty Pamjat'

Autor: David L'Epée

V čase stále probíhající krize, do níž se Ukrajina propadla po kyjevské „revoluci“ a událostech na Krymu, se faktor ruského (či proruského) nacionalismu jeví jako klíčový prvek debaty, bez něhož lze událostem na Východě jen těžko porozumět. Proto považuji za nanejvýš zajímavé podívat se na specifika tohoto ruského nacionalismu, našemu myšlení a termínům tolik cizí, který mluví o říši více než o národu a podívat se kus do historie na jeho možné kořeny v sovětské éře. Nedávno vydaná práce Věry Nikolski věnovaná tomuto tématu k tomu přímo vybízí.

Véra Nikolski, francouzská politoložka ruského původu, je autorkou akademické práce *Nové formy konzervativního myšlení v současném Rusku, od mladistvých militantů k jeho základům*. Před několika měsíci pak vyšla její kniha inspirovaná touto prací, určená ovšem širšímu publiku – *Národní bolševismus a neoeurasinismus v současném Rusku*. Její výzkum se zabývá nejrůznějšími třenicemi na ruské nacionalistické scéně, které doprovázely a dodnes doprovázejí přerod Ruska po rozpadu SSSR a blíže se soustředí na dvě čtenářům *Rébellion* dobře známé postavy: Alexandra Dugina a Eduarda Limonova.

Tyto dva typicky ruské a moderní ideologické fenomény však nemůžeme pochopit bez toho, abychom se nejprve neponořili do minulosti a starších forem ruského nacionalismu, zejména v sovětské éře. Nikolski pak jde ještě dále, do 19. století, k černosotněncům a slavjanofilům, v jistém smyslu předchůdcům dnešního eurasinismu. Někteří dnešní ruští nacionalisté totiž skutečně mluví o starých carech jako o ochráncích a patronech, podle Nikolski však jde o odkazy spíše umělé a čistě symbolické, bez jakékoliv ideologické soudržnosti a souvislosti s tím, co bychom v jiném kontextu mohli nazvat novodobým caristickým nacionalismem.

Sovětský svaz byl národně komunistický

Mnozí dnešní, historicky ngramotní, evropští komunisté, dezinformovaní všudypřítomnou levicovou ideologií, se snaží popírat fakta, která musí jasná i při jen zběžném studiu dějin 20. století: **kdekoliv ve světě zvítězili komunističtí revolucionáři, od Číny přes Jugoslávii až po Kubu, povedlo se jim to s využitím živého vlasteneckého smýšlení, aby následně založili režimy, jež bychom právem mohli označit jako národně komunistické.** Dějiny SSSR se pak těm dalších národně komunistických zemí do značné míry podobaly. Leninovo vlastenecké smýšlení nebylo tajemstvím, byl to ale v první řadě Stalin, kdo po období zpochybňování tzv. imperialistických válek („žádná válka mezi národy, žádný smír mezi třídami“) během Říjnové revoluce, k níž došlo v průběhu zuřící světové války, stanovil kurz rehabilitace tradičnějšího ruského nacionalismu. Nahrazením komunistického vyjádření „soudruzi“ ve svých projevech slovy „bratři a sestry“, chválou Ivana Hrozného nebo Alexandra Něvského (jehož rehabilitace umožnila vznik stejnojmenného Ejzenštejnova veledíla) i, mnohem problematičtěji, „etnicizací“ moci – „etnicizací“, která doprovázela některé vlny rasistického pronásledování různých menšin – obnovil Stalin koncept tradiční, po předcích zděděné, ruské státní moci.

Zatímco se s v dnešní Evropě s nacionalismem setkáváme zejména u lidovějších vrstev a mezi elitami vyvolává bezvýhradný odpor (ty se totiž plně přiklonily ke globalizaci a „proevropskému“ katechismu), Sovětský svaz se ubíral poněkud odlišnou cestou. Nacionalismus byl obecně přijímán inteligencí, a to jak v rámci strany (státní intelektuálové, které Nikolski už v této fázi nazývá národními bolševiky), tak i v opozici, kde se ocitali nacionalisté s jistými liberálními či demokratickými tendencemi. Právě toto rozdělení moci a opozice vedlo historiky k vytvoření dělení proudů tehdejšího

ruského nacionalismu na tzv. legální a ilegální. Stoupenci prvního proudu byli ateisté, kteří se drželi stranické linie, tedy dialektického materialismu, mezi lidmi z druhého převládali lidé nábožensky založení – pravoslavní křesťané i nekřesťané. Nikolski dokonce mluví o „spolupráci mezi ortodoxními nacionalisty a pohany“. 1] Jistí opoziční nacionalisté dokonce podlehli vábení sirén svaté unie a uznali – byť často s výhradami – sovětský režim za útočiště ruské národní identity. Toto dobrovolné přilnutí části tradicionalistického spektra k systému proslulému svou revoluční politikou *tabula rasa* může pro být pro západní pozorovatele obtížně srozumitelné, v mnohých kulturách – už jsem zmínil Čínu – si ale jen stěží lze představit nacionalismus, který by současně nebyl vázán oddaností státu. 2]

Někteří nacionalisté, pevnější ve svém antikomunismu, tento ústupek odmítli a raději uprchli za hranice, kde se nemálo z nich zapojilo do evropských fašistických hnutí.

Nacionalistická opozice perestrojce

Mezi Stalinovou vládou a pádem komunistického režimu však režim zažil četné otřesy, které se promítly také do pojetí nacionalismu. Perestrojka přinesla velké změny i do vztahu mocenského centra a nacionalistického tábora. Už během Andropovovy éry docházelo

k ochlazení vztahů mezi stranou a nacionalistickými literárními časopisy, což byla neklamná známka úpadku nacionalistického proudu. Perestrojku a s ní spojené oslabování státu a pozápádňování Ruska nacionalisté tvrdě kritizovali, přestože právě díky tomuto vývoji nabytá svoboda slova umožnila opozici formulovat a projevovat své názory, aniž se musela bát gulagu. Tento paradox zasáhl mnohé: spisovatel Alexandr Zinovjev tak například se zápallem i humorem napadá reformní opatření ve svém románu *Katastrojka*, ale jen díky nim se mohl konečně vrátit z exilu, stejně jako Solženicyn a Limonov – když zůstaneme jen u známých postav. „Možnost vrátit se, ať už skutečná či symbolická, je obzvlášť důležitá pro nacionalistické spisovatele, jelikož nabízí možnost obnovy svazku zpřetrhaného opuštěním země“, píše Nikolski. 3]

V tomto případě máme co do činění s jevem zvnějšku jen obtížně pochopitelným: **když začalo být oslabování sovětského režimu všeobecně patrné, nacionalistická opozice se z toho nijak neradovala, právě naopak**. Kromě otázky spojení národa a státu (a tím pádem i režimu), k níž se ještě vrátíme, si lze tento zdánlivý paradox vyložit posílením nové opozice stojící mimo nacionalistické struktury: liberálů. Ti samozřejmě těžili stejně jako všichni ostatní z nově nabyté svobody, jejich hlavní poselství se však lišilo, když čerpali filozofickou i ekonomickou inspiraci ze Západu. „Otevřelo-li oslabení režimu nacionalistům nové možnosti, nijak jim tím nedodalo legitimitu, které se naopak během perestrojky na krátký a přechodný čas těžili jejich liberální protivníci“. 4] Nacionalistický tábor reagoval radikalizací diskurzu a nevybíravou kritikou Gorbačovovy vlády a jejího nového směřování. Zároveň se v řadách nacionalistů začali objevovat intelektuálové, které bychom mohli označit za outsiders: na rozdíl od komunistů nevyšli z oficiálních stranických škol a oproti liberálům za sebou neměli zázemí amerických mezinárodních institutů a think-tanků. Z tohoto prostředí nové vlny samostatných spisovatelů, novinářů, armádních disidentů a revolucionářů-samouků vzešli i Dugin a Limonov.

Rudý nacionalismus vs. bílý nacionalismus

Mezi lidmi u moci to byli **konzervativní stoupenci Komunistické strany, kdo tváří tvář liberálním reformistům projevovali největší míru náklonnosti spojenectví s nacionalisty**. „Spojenectví mezi komunisty a nacionalisty imperiálně-etatistického typu se bez sebemenších pochyb stalo těžištěm tzv. národně patriotského tábora“. 5] Sbližování přispělo, částečně i v reakci na nové uspořádání sil, k upevnění linie, kterou už bychom mohli nazvat národně bolševickou (i když bez přímého odkazu na její německé předchůdce v první pol. 20. století) a pro niž byl typický **multietnický nacionalismus pracující s imperiální dimenzí etnický velice roztržitého Ruska**. To bylo ovšem v přímém ideologickém rozporu s dalším proudem nacionalismu zastoupeným v opozici, bělošským nacionalismem. Jeho vyznavači na krajní pravici zastávali rasové a často i monarchistické pozice. Po rozpadu SSSR však nacionální bolševismus nad nacionalismem krajní pravice definitivně převážil.

Tato událost však znovu zásadním způsobem proměnila status ruského nacionalismu a jeho komplexních vztahů se státní mocí. Divoká liberalizace podle očekávání vyústila v roce 1992 k hyperinflaci, kdy kolotoč zvyšování cen a privatizací ožebračil obyvatele s fatálními dopady: prohloubila se demografická krize, beznaděj, rozevírání nůžek společenské nerovnosti a

likvidace střední třídy – radosti kapitalismu. Podobně jako za perestrojky nacionalisté reformy rozhořčeně kritizovali, tentokrát si však notovali s od moci odstavenými komunisty, kteří zděšeně sledovali nahrazení starých socialistických opatření bezohlednou tržní ekonomikou. Proto se nechal Dugin slyšet:

„Řekl jsem Sovětskému svazu ‚ano‘ v momentě, kdy přestal existovat. Nahradilo ho totiž snad to nejhorší možné... Jsem sovětský člověk, stejně jako mí rodiče. Přestože jsem se snažil Sověta v sobě ze všech sil vymazat, 19. srpna 1991 jsem se k tomuto dědictví začal obracet čelem“. 6]

Oklikou přes eurasianismus začal Dugin uvažovat o SSSR coby o legitimním dědici Ruského impéria.

Svatá unie proti liberálům

Po neúspěšných povstáních let 1992-1993 se KPFR (postsověťští komunisté) etablovali coby jediní obhájci rudého nacionalismu, hlavního hráče na poli nacionalismu. Stranu založil a řídí **Gennadij Zjuganov**, výrazná postava současné ruské politické scény a dodnes jediný vážnější volební Putinův soupeř. Někdejší člen zaniklé KSSS vybudoval stranu na téže marxistické kázni, ale s poněkud konzervativnější a nacionalističtější linií. Při tom možná sehrál svůj roli i vliv Dugina, který se Zjuganovem udržuje vztahy a občas se spolu radí. 7] Dugin sám pak řekl: „KPRF je nejsilnější eurasianistickou stranou na levici“. 8] Mnohem později, když založil Nacionálně-bolševickou stranu, označil Limonov za svůj cíl vytvoření opozice, která by programově vyplnila prostor mezi Žirinovského nacionalisty a Zjuganovovou KPRF.

Za Jelcinovy vlády v letech po rozpadu SSSR byla tedy vláda v zásadě liberální a opozice nacionalistická, což se s nástupem Putina obrátilo. Následkem toho došlo i k přechodnému oslabení opozice, jejíž místo v politickém spektru zaujal Kreml. Část opozice, hlavně národní bolševici, se ovšem přesunula do revolučního tábora, zejména v sociálních otázkách. To už je však jiný příběh.

Poznámky:

1] Véra Nikolski, *National-Bolchevisme et Néo-Eurasisme dans la Russie Contemporaine : la Carrière Militante d'une Idéologie*, Mare & Martin, 2013, s. 114

2] V současné Francii samozřejmě oddanost státu a především Hollandově vládě lze právem spojit spíše s antitezí vlastenectví...

3] *Ibid.* s. 117

4] *Ibid.* s. 117

5] *Ibid.* s. 126-127

6] Alexander Dugin, rozhovor s Verou Nikolski, *Ibid.*, s. 226-227

7] Během období Duginova sblížení s evropskou Novou pravicí se mu dokonce podařilo zařídit setkání Zjuganova s Alainem de Benoist.

8] Alexander Dugin, citován in *Ibid.* s. 240

Úvaha Davida L'Epéeho *Le nationalisme russe à l'époque soviétique* vyšla v revui *Rébellion* 17. května 2016.